

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ СПЛАТОЮ СУБ'ЄКТАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЛАТЕЖІВ НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Перехід України до економіки ринкового типу та розбудова соціальної правової держави зумовлює потребу формування нових правових відносин у сфері обов'язкового державного соціального страхування. Нині вже почалася активна робота з удосконалення законодавства України у цьому напрямку.

На сьогодні основні принципи і загальні правові, фінансові й організаційні основи реформованого загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні викладені у Законі України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.98 р. № 16/98–ВР. Згідно зі ст. 1 Закону № 16/98–ВР: «загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (роботодавцем), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом».

Цей же нормативний акт установлює наступні види загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі — соціального страхування):

- 1) пенсійне страхування;
- 2) страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням;
- 3) страхування від нещасного випадку на виробництві і професійному захворюванні, які спричинили втрату працездатності;
- 4) страхування на випадок безробіття;
- 5) медичне страхування;
- 6) інші види страхування, передбачені законами України.

За кожним з цих видів соціального страхування повинні прийматися окремі законодавчі акти. В Україні вже діють закони, які регулюють відносини, що виникають при сплаті перших чотирьох видів соціального страхування із приведеного переліку:

– пенсійне страхування регулюється Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97 р. № 400/97–ВР;

– страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням – Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в зв'язку з

тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням» від 18.01.2001р. № 2240–III;

– страхування від нещасного випадку на виробництві і професійному захворюванні, які спричинили втрату працездатності – Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві і професійному захворюванні, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.99р. № 1105– XI;

– страхування на випадок безробіття – Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000р. № 1533–III.

Однак з появою цих нових законодавчих актів виникли додаткові правові проблеми. Виникла, наприклад, проблема стосовно запровадження кількох правових понять платежів на соціальне страхування, які мають єдине значення. На підставі нових прийнятих законів (№ 2240–III; № 1105– XI; № 1533–III) суб'єкт підприємницької діяльності тепер сплачує не збори на соціальне страхування, а внески, що на думку Мінпраці (лист № ДЦ –05 218) є істотним моментом. Справа в тому, що в Законі України «Про систему оподаткування» від 25.06.91 р. № 1251–XII (зі змінами та доповненнями) до переліку загальнодержавних податків (стаття 14) входять збір на обов'язкове соціальне страхування та збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, у відповідних же законах, які регулюють відносини щодо сплати цих зборів, використовується правове поняття «внески». Зміна у назві правового поняття платежу приводить Мінпраці до висновку, що внески на соціальне страхування не входять до системи оподаткування і не являють собою збори, які визначені Законом України «Про систему оподаткування».

Крім того, самі соціальні фонди змінили свій правовий статус. Якщо раніше це були державні цільові фонди, які являли собою, згідно з Законом України «Про систему оподаткування», фонди, які були створені відповідно до законів України і формувалися за рахунок визначених законами України податків і зборів (обов'язкових платежів) юридичних осіб незалежно від форм власності та фізичних осіб, то зараз, згідно Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», вони є органами, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, проводять збір та акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним страхуванням та здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами. До того ж, сьогодні в законодавстві страхові фонди визначені як некомерційні самоврядні організації. А виходячи з того, що, відповідно до Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (стаття15), управління страховими фондами здійснюється на паритетній основі державою та представниками суб'єктів соціального страхування, то по суті державними тепер ці фонди назвати не можна.

Таким чином, платежі на соціальне страхування, крім збору на пенсійне страхування, не є податками, тому що не відповідають визначенню податків, яке дано у Законі України «Про систему оподаткування»: «під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та до державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування». Така зміна правового змісту платежів на соціальне страхування дозволяє державним органам, в першу чергу Державній податковій адміністрації України, говорити про зменшення податкового тиску на фонд оплати праці та на підприємницьку діяльність в цілому.

Також існує проблема у правовому регулюванні відносин щодо сплати платежів на соціальне страхування і суб'єктами підприємницької діяльності, які перейшли на спрощену систему оподаткування.

Згідно з чинним законодавством, суб'єкти підприємницької діяльності, які сплачують податки за спрощеною системою, звільнені від нарахування та перерахування внесків на соціальне та пенсійне страхування. До таких суб'єктів підприємницької діяльності належать:

- платники єдиного податку (ст.6 Указу Президента «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06.99 р. № 746/99);

- платники фіксованого податку (ст.14 Декрету КМУ «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.92р. № 13–92);

- платники фіксованого сільськогосподарського податку (ст.1 Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.98 р. № 320–XIV);

- суб'єкти підприємницької діяльності, які придбали спецпатент (ст.7–1 Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23.03.96 р. № 98/96–ВР).

Реформування системи соціального страхування призвело до деяких колізій в законодавстві стосовно сплати соціальних платежів суб'єктами підприємницької діяльності, які перейшли на спрощену систему оподаткування. Справа в тім, що закони, які встановили соціальні платежі, не врахували особливості сплати цих платежів суб'єктами підприємницької діяльності, які перейшли на спрощену систему оподаткування. Крім того, негативним моментом є те, що ці закони були прийняті після вступу в силу нормативних актів про спрощене оподаткування. Саме цей факт дозволяє органам соціального страхування наполягати на сплаті цих платежів і суб'єктами підприємницької діяльності, які перейшли на спрощену систему оподаткування.

Найбільше проблем виникає зі загальнообов'язковим державним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (далі – страхуванням від нещасного випадку). Виходячи з того, що Фонд страхування від нещасних випадків було створено після вступу в силу Указу Президента № 746 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єк-

тів малого підприємства», у переліку податків, від яких звільняється платник при сплаті єдиного податку, внесків на страхування від нещасного випадку не має. Отже, платникам єдиного податку – юридичним особам необхідно сплачувати не тільки єдиний податок, але і платежі на страхування від нещасних випадків. Але в листі від 05.06.2001 р. № 1–222/3513 Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємства (далі – Держпідприємство) прийшов до висновку, що платник єдиного податку, як фізична, так і юридична особа, не повинна сплачувати платежі у Фонд нещасного випадку. Аргументи на користь цього Держпідприємство знайшов у ст.8 Закону України від 14.10.92 р. № 694–ХН «Про охорону праці», у якому вказується, що з фонду соціального страхування здійснюються виплати сум, що належать постраждалому працівнику, за період його тимчасової непрацездатності або в порядку відшкодування збитку та одноразової допомоги. Оскільки під фондом соціального страхування в цій статті Закону розуміється Фонд соціального страхування України, на рахунок якого надходила частина єдиного податку, то, на думку Держпідприємства, внески на страхування від нещасного випадку замінили внески на страхування праці.

На жаль, через відсутність чітких законодавчих норм, які б відповідали на поставлені питання, державні органи намагаються врегулювати проблему роз'яснювальними листами, що часто суперечать один одному. Така ситуація призводить до того, що платникам єдиного податку – юридичним особам доводиться сплачувати внески на страхування від нещасного випадку в порядку, установленому ст.47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві і професійному захворюванні, які спричинили втрату працездатності».

Що стосується сплати внесків на страхування від нещасного випадку суб'єктами, які придбали спецпатент, та платниками фіксованого сільськогосподарського податку, ситуація така ж, як і для платників єдиного податку – юридичних осіб. Тобто, оскільки в Законі України «Про фіксований сільськогосподарський податок» та Законі України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» не передбачено, що кошти, отримані від продажу спецпатентів та від сплати фіксованого сільськогосподарського податку, зараховуються у Фонд від нещасних випадків, то ці суб'єкти, якщо мають найманих працівників, повинні сплачувати внески в цей Фонд.

Платежі на страхування від непрацездатності і на випадок безробіття платники єдиного податку та спецпатенту можуть не сплачувати, оскільки від вартості спецпатенту та сплати єдиного податку частина коштів надходить у Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням (далі – Фонд непрацездатності) і Фонд загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття (далі – Фонд безробіття). До такого висновку прийшли в спільному листі Держпідприємство від 12.04.2001 р. № 1–531/2481 і Мінпраці

України від 20.04.2001 р. № 03–3/1808–020–1. У зв'язку з цим дирекціям Фонду непрацевдатності і Фонду безробіття рекомендовано не застосовувати до цих суб'єктів фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законодавством.

Сільськогосподарські підприємства, селянські та інші господарства, які є платниками фіксованого сільгосподатку, відповідно до Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» не сплачують збір тільки на обов'язкове соціальне страхування, оскільки 2 відсотки надходжень від фіксованого сільгосподатку перераховується на такий вид соціального страхування.

Також у листі Фонду непрацевдатності від 27.07.2001 р. № 02–06–170 мова йде про те, що до законодавчого врегулювання порядку сплати страхових внесків у цей Фонд суб'єкти підприємницької діяльності, які обрали особливий спосіб оподаткування своїх доходів, не повинні нараховувати і сплачувати страхові внески на страхування від непрацевдатності в розмірі 2,5 відсотки суми фактичних витрат на оплату праці найманих робітників.

У листі Мінпраці від 04.04.2001 р. № ДП–05–1021 із приводу сплати внесків на страхування на випадок безробіття також зазначено, що за умови сплати платником суми єдиного податку, спецпатенту та фіксованого сільгосподатку через органи Держказначейства і сплати страхових внесків за найманих робітників, розрахункову відомість від цих платників необхідно приймати в такому вигляді, у якому вони її подають, тобто без нарахування страхових внесків від роботодавців у Фонд безробіття. Хоча пізніше в спільному листі Держпідприємництво від 12.04.2001 р. № 1–531/2481 і Мінпраці України від 20.04.2001 р. № 03–3/1808–020–1 було зазначено інше: Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок» не передбачалося перерахування коштів від сплати фіксованого сільгосподатку на соціальне страхування на випадок безробіття, тому внески в цей Фонд повинні сплачуватися ними відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття на загальних підставах. Таким чином маємо правову колізію.

Отже, на сьогодні в Україні залишаються невирішеними багато проблем з правового регулювання відносин, пов'язаних зі сплатою суб'єктами підприємницької діяльності платежів на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Існуюча на сьогодні система соціальних платежів характеризується великою трудомісткістю та неефективністю як для суб'єктів підприємницької діяльності, так і для держави в цілому. Зміна термінології в Законах про соціальне страхування юридично вивели соціальні платежі з системи оподаткування, хоча за своєю правовою сутністю для суб'єктів підприємницької діяльності вони залишилися податками, тобто законодавчо встановленими безумовними безповоротними обов'язковими платежами, щодо яких законодавчо встановлені бази обчислення, терміни сплати і санкції за несвочасну сплату або звітність. Характер страхування ці внески мають тільки по відношенню до фізичних осіб – застрахованих осіб, які в момент настання страхового випадку отримують

матеріальне забезпечення або соціальні послуги. Крім того, оскільки базою обчислення зборів у більшості випадків є фонд оплати праці, то така система посилює тенденцію «тінізації» оплати праці. Причиною тому є велике податкове навантаження на фонд оплати праці, яке у максимальному вигляді складає 56,8%. В результаті в Україні залишається низький рівень легальної оплати праці, а, відповідно, і низький рівень надходжень до фондів соціального страхування.

На думку автора, ці проблеми можна було вирішити шляхом запровадження в Україні єдиного соціального податку. Це дало б можливість уніфікувати порядок обчислення соціальних платежів; зменшити кількість облікових робіт щодо нарахування сум соціальних платежів; зменшити витрати суб'єктів підприємницької діяльності на перерахування коштів до соціальних Фондів; зменшити кількість звітності та часу на її здачу тощо. В цілому ж це зробило б систему загальнообов'язкового державного соціального страхування ефективною для держави, а для суб'єктів підприємницької діяльності й стимулюючою.

Надійшла до редколегії 02.09.02

В.М. Слепець

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОДАТКОВОГО ПРАВА

Одним із джерел формування європейського податкового права* є концепція оподаткування, що визначає засади правової політики у цій галузі.

Формування класичних наукових уявлень про природу, цілі і систему оподаткування можна віднести до кінця XVIII ст., коли Адам Сміт формулює чотири закони, якими має керуватися держава при оподаткуванні: 1) стягування податків має бути пропорційним доходам платника; 2) має бути чітко і точно встановлено розмір податку, часу і спосіб сплати; 3) слід забезпечити максимальні зручності для платника при визначенні часу, способів і форм сплати податків; 4) має бути така система збору податків, яка б виключала (чи зводила до мінімуму) побори і хабарі з боку чиновників, була дешевою для держави і не обтяжливою для її громадян [2, с.184–191]. Оскільки ціна товару є породженням трьох факторів – землі, капіталу і праці, то й податки поділяються на три основних види: податок на землю, податок на прибуток, податок на зарплату. Обкладання податками має бути справедливим: ніхто не повинний мати ні особливих пільг, ні особливих обтяжень, оскільки значні привілеї (чи, навпаки, перекладання податкового тягаря на один лише вид платників) призводить до серйозного порушення загальноекономічної рівноваги, що тягне шкоду для економіки країни.

На численних прикладах європейської історії А.Сміт довів, що господарське процвітання настає в тих країнах, де найменш пригноблюють капітал, який є рущийною силою всієї економіки, надзвичайно мобільний і

* Визначення європейського податкового права див. напр.: [1, с.5–12].